

УДК 332.3

О. Д. Гнаткович,

д. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту та комерційної діяльності,
Львівський інститут економіки і туризму

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ

O. Hnatkovych,

PhD, Associate Professor, Head of Department of Management and business, Lviv Institute of Economy and Tourism

ECONOMIC ASPECTS OF THE USE OF AND PROTECTION OF LAND IN UKRAINE

Мета статті полягає у дослідженні двох основних груп питань: економічної та екологічної, які визначають суть поняття економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель.

Визначаються основні напрями функціонування системи ефективного економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель та забезпечення екологічної збалансованості землекористування в Україні.

The purpose of the article is to study the two major groups of issues: economic and environmental, that define the essence of the concept of economic incentives for sustainable use and protection of land.

The basic directions of the functioning of effective economic incentives for rational land use and protection and maintenance of ecological balance in land use in Ukraine.

Ключові слова: земля, охорона земель, раціональне землекористування, економічне стимулювання, державне регулювання.

Key words: land, land protection, land management, economic incentives, and regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У системі фундаментальних соціально-економічних категорій земельні відносини посідають особливе місце. При цьому основними чинниками їх розвитку є забезпечення ефективного використання та підвищення цінності земельних ресурсів, створення оптимальних умов для суттєвого збільшення соціального, інвестиційного і виробничого потенціалу землі, перетворення її у чинник економічного зростання; поєднання високої економічної ефективності та екологічної безпеки використання земель тощо [3]. Тому здійснення ефективних земельних відносин є найважливішою умовою раціонального використання землі у сільськогосподарському підприємстві. Охорона земель передбачає сукупність науково обгрунтованих заходів,

спрямованих на ліквідацію надмірного вилучення земельних фондів із сільськогосподарського обігу внаслідок господарської діяльності.

Раціональне використання й охорона земельних ресурсів включають дві групи питань:

- 1) охорона, землі від виснаження і підвищення її родючості — економічна;
- 2) охорона від забруднення та його попередження — екологічна.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Основи економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель на сучасному етапі базуються на законодавчих положеннях Земельного, Податкового кодексу України та інших норматив-

них актив. Так, у статті 205 Земельного кодексу України закріплено зміст економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель, яке включає:

а) надання податкових і кредитних пільг суб'єктам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель;

б) виділення коштів з Державного або місцевого бюджету особам для відновлення попереднього стану земель, порушених не з їх вини;

в) звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами;

г) компенсацію з бюджетних коштів зниження доходу власників землі та землекористувачів внаслідок тимчасової консервації деградованих та малопродуктивних земель, що стали такими не з їх вини. [7].

Земельне законодавство також визначає зміст охорони земель (стаття 162 Земельного кодексу України), передбачає розробку і введення нормативів у галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів (стаття 165 Земельного кодексу).

Аналізуючи дане поняття, варто зауважити, що на законодавчому рівні не розкривається мета цього заходу, адже в кінцевому результаті господарювання в умовах ринкової економіки є можливість одержання права власності на частку виробленої продукції, якою власник землі або землекористувач вправі розпорядитися на свій розсуд. Тому метою економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель повинно бути збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, частина якої стає повною власністю виробників.

Таким чином, економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель можна трактувати як підвищення зацікавленості власників землі і землекористувачів, спрямоване на збереження та відтворення родючості ґрунтів, захист земель від негативних наслідків виробничої діяльності з метою збільшення виробництва сільськогосподарської продукції та самостійного розпорядження належної їм кількості від загального обсягу.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Потрібно сказати, що на даний час існує багато невришених проблем законодавчого

та нормативного характеру, пов'язаних із екологічнобезпечним використанням земель сільськогосподарських підприємств, які потребують державного втручання. Оскільки покращення використання земель з екологічної позиції є важливою проблемою регулювання земельних відносин з боку держави, то екологічні методи державного регулювання повинні зводитися до покращення якості земель за рахунок раціонального використання і охорони земель у напрямі максимального залучення до господарського обігу продуктивних земель та їх ефективного використання за основним цільовим призначенням, створення найсприятливіших умов для високої продуктивності сільськогосподарських угідь і одержання на одиницю площі максимальної кількості продукції за найменших витрат праці та коштів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Здійснюючи функції регулювання земельних відносин у сфері раціонального використання земель та їх охорони, держава в особі компетентних органів повинна встановлювати правила й норми, що стосуються організації використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств. При цьому державне регулювання повинно базуватися на таких основних принципах:

1) принцип реалізації загальнодержавних інтересів. Він полягає в тому, щоб спрямувати земельні ресурси до тих власників, які через свої інвестиції забезпечать їх раціональне та ефективне використання. В той же час землевласники повинні використовувати сільськогосподарські угіддя відповідно до засад екологічнобезпечного господарювання на землі;

2) принцип єдності державного регулювання земельних відносин у сфері раціонального використання та охорони земель. Він означає єдність правової бази, методів та форм державного регулювання, концентрацію державою регулювальних і контролювальних функцій у спеціальному державному органі. У межах своїх повноважень таке регулювання мають здійснювати Міністерство фінансів, Національний банк, Державне агентство земельних ресурсів України, Антимонопольний комітет, Фонд державного майна та інші державні органи України;

3) принцип послідовності державного регулювання. Суть цього принципу полягає у послідовності та виваженості державної

політики стосовно реалізації норм раціонального використання та охорони земель у сільськогосподарських підприємствах із врахуванням тенденцій у їх розвитку, які не суперечать законодавчо-нормативній базі [1].

Зокрема реалізація державної політики, спрямованої на високотехнологічне екологічнобезпечне землекористування, що відповідає характеру регульованої, соціально орієнтованої ринкової економіки, має стати базисом управління земельними ресурсами. Держава повинна регулювати процес раціонального використання земель у напрямі економічного стимулювання землевласників та надання коштів на заходи з підвищення продуктивності земельних ділянок. Основною метою такого стимулювання має бути збільшення виробництва конкурентоспроможної продукції сільськогосподарськими виробниками за мінімальної екологічної шкоди земельним ресурсам [8].

Перш за все потрібно наголосити на необхідності існування загальнодержавної Програми охорони сільськогосподарських земель, яка повинна передбачати впровадження екологічно безпечних технологій господарювання та ощадливого використання сільськогосподарських земель. Основними пунктами Програми повинні бути наступні положення:

- ліквідація надмірного вилучення земель із сільськогосподарського обігу внаслідок промислового, транспортного, міського і сільського будівництва та видобутку корисних копалин;

- запобігання підтопленню, заболоченню засобом гідротехнічного й меліоративного будівництва;

- покращення фізико-хімічних властивостей земель, параметри яких знижуються при застосуванні мінеральних добрив та засобів захисту рослин від шкідників і хвороб;

- запобігання забрудненню ґрунту відходами промислового виробництва, паливом і мастильними матеріалами при виконанні сільськогосподарських робіт;

- захист від водної та вітрової ерозії, раціональне управління ґрунтоутворним процесом в умовах інтенсифікації сільськогосподарського виробництва та його індустріалізації;

- запровадження екологічного страхування земель сільськогосподарських підприємств на випадок техногенних катастроф;

— застосування технологій, які сприяють збереженню й підвищенню родючості ґрунтів.

Реалізація цих завдань сприятиме прийняття законів України "Про раціональне землекористування", "Про охорону ґрунтів", "Про підвищення родючості та охорону сільськогосподарських земель", де були б встановлені чіткі нормативи плати за використання сільськогосподарських земель як природних ресурсів, визначені механізми стимулювання ощадливого господарювання на землі, обґрунтовані шляхи впровадження землеохоронних та землевідновлювальних заходів тощо.

Також реалізація положень економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель потребує розроблення і затвердження Кабінетом Міністрів України відповідних науково-методичних положень щодо їх здійснення. Зокрема на загальнодержавному рівні необхідно врегулювати питання плати за землю, адже вона у сучасних умовах не лише не стимулює раціональне використання земель, а навпаки — завдає значної шкоди землекористувачам. Головна причина полягає в тому, що кошти від плати за землю не використовуються на фінансування заходів, спрямованих на поліпшення використання та охорони земель. Вони йдуть на погашення бюджетних боргів держави й інші цілі, не зв'язані з вирішенням земельних проблем. Тому власники сільськогосподарських земель не одержують кошти на відтворення родючості ґрунтів, внаслідок чого знижується продуктивність угідь і погіршується їх екологічний стан [6].

У зв'язку із цим необхідно розробити Порядок фінансування заходів, спрямованих на поліпшення використання та охорони земель сільськогосподарськими підприємствами. З цією метою необхідно передбачити об'єднання коштів, які вносяться у вигляді плати за землю, на єдиному рахунку регіональних бюджетів для того, щоб компенсувати землевласникам втрати, які ті здійснюють з метою покращення родючості ґрунтів. Так буде реалізовуватися принцип справедливого перерозподілу коштів та з'явиться додаткове заохочення для землевласників підвищувати родючість сільськогосподарських земель.

Поряд із цим, важливим заходом економічного стимулювання охорони земель може розробка механізму звільнення власників землі і землекористувачів від плати

Таблиця 1. Заходи і види економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель у сільськогосподарських підприємствах

Заходи раціонального використання та охорони земель	Види і обсяги економічного стимулювання
З використання земель	
1. Використання земель різної якості, зокрема гірших земель	1. Встановлення рівнонапружених ставок і обсягів плати за землю у вигляді земельного податку або орендної плати
2. Використання земель, зайнятих багаторічними насадженнями до вступу їх у пору плодоношення	2. Зниження ставок плати за землю для суб'єктів оподаткування з балами оцінки землі нижче середнього по району. Звільнення від плати за землю до початку плодоношення
З охорони земель	
1. Відновлення земель, порушених не з вини їх власників і користувачів	1. Повне відшкодування коштів організаціями, винних у порушенні (псуванні або руйнуванні) землі
2. Освоєння або поліпшення сільськогосподарських земель	2. Звільнення від плати за землі на період, передбачений проектом їх освоєння або поліпшення: - звільнення від плати за землю на період рекультивації; - зниження на 50% плати за землю від їх ціни до порушення її природного стану; - звільнено від плати за землю на період тимчасової консервації сільгоспугідь; - щорічна компенсація недоодержаного доходу в розмірі 50% від середнього за п'ять попередніх років до консервації
3. Рекультивация порушених земель	
4. Тимчасова консервація деградованих сільськогосподарських угідь	

Джерело: [2].

за земельні ділянки, які перебувають у тимчасовій консервації, якщо іншими способами неможливо відновити родючість ґрунту.

Крім законодавчого забезпечення існують різноманітні наукові підходи до розуміння економічного стимулювання раціонального використання земель у процесі сільськогосподарського виробництва. Зокрема основними напрямками економічного стимулювання землекористування підприємств, які займаються сільськогосподарським виробництвом, на думку одних науковців, мають бути:

- збільшення площ сільськогосподарських угідь, що корисно використовуються у процесі виробництва;

- оптимізація структури окремих видів земельних угідь сільськогосподарських підприємств відповідно до природно-економічних зон і районів;

- зниження втрат родючого шару ґрунту, підвищення вмісту гумусу та інших корисних властивостей землі;

- тимчасова консервація деградованих сільськогосподарських угідь;

- сприяння екологічно чистого освоєння землі, тобто провадження виробництва, яке її очищає;

- розробка і впровадження раціональної системи землеробства, яка включає ґрунтозахисний обробіток, удобрення;

- вапнування кислих та гіпсування засоленіх і солонцюватих ґрунтів, осушення заболочених і перезволожених земель та зрошення і обводнення посушливих;

- збереження земель від водної і вітрової ерозії, підтоплення, заболочення, вторинного засолення, висушення, ущільнення, забруднення відходами виробництва, хімічними і радіоактивними речовинами та від інших процесів руйнування [6].

Також заслуговують на увагу й інші наукові підходи до розуміння видів економічного стимулювання використання земель, що показано у таблиці 1.

У питанні збереження ґрунтів цікавим є досвід США, де охорона земель забезпечується шляхом економічного стимулювання землевласників до здійснення відповідних заходів. Провідну роль у забезпеченні охорони земель відіграє Департамент сільськогосподарства та його підрозділи — Служба охорони природних ресурсів та Служба обслуговування фермерських господарств. Регулярно приймається п'ятирічний федеральний сільськогосподарський закон, який визначає агроекологічні програми, спрямовані на забезпечення довготривалої консервації екологічно вразливих та деградованих земель, впровадження еколого-орієнтованих технологій і методів господарювання.

Отже, перелічені заходи щодо економічного стимулювання підприємців як власників

Таблиця 2. Залежність виробництва валової продукції сільського господарства на 1 га с.-г. угідь в областях України від розораності їх території, 2011 р.

Групи областей за розораністю території	Області	Площа с.-г. угідь, тис. га	Виробництво валової продукції с. г. на 1 га с.-г. угідь, тис. грн.
44,2–68,1	Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Львівська, Чернігівська	7379,0	5158,0
70,2–79,9	АРК, Житомирська, Одеська, Сумська, Рівненська, Харківська, Чернівецька	11452,2	4977,2
80,0–81,5	Донецька, Київська, Полтавська, Тернопільська, Хмельницька	8500,1	6704,4
84,5–90,2	Вінницька, Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Миколаївська, Херсонська, Черкаська	14244,7	5731,8
У сукупності	25	41576,0	5620,9

Власні розрахунки.

землі і землекористувачів до збереження продуктивних земель повинні бути присутні у процесі сільськогосподарського виробництва. Разом з тим, у випадку зниження родючості землі з вини господарюючих суб'єктів повинні нести відповідальність за їх допущення, що має вирішуватися на основі адміністративних методів державного регулювання.

Так, на рівні окремих підприємств як землевласників та землекористувачів варто встановити конкретні розміри штрафних санкцій у залежності від величини змиву чи пошкодження верхнього шару ґрунту, який допустив той чи інший суб'єкт господарювання. Також на законодавчому рівні слід запровадити розмір земельного податку в залежності від еколого-технологічного зонування по інтенсивності використання земель сільськогосподарськими підприємцями при впровадженні контурно-меліоративної організації території.

Для запровадження таких заходів потрібно розробити на рівні Кабінету Міністрів України нормативну базу, що стане стимулом до більш бережливого ставлення підприємців до використовуваних ними угідь, особливо на умовах оренди. Також постає необхідність нормативного врегулювання екологічних обмежень щодо використання земель, тобто розробка на рівні уряду нормативів екологічно безпечного землекористування сільськогосподарських підприємств, оптимального співвідношення сільськогосподарських угідь окремого підприємства, якісного стану ґрунтів та їх гранично допустимого забруднення, показників деградації земель тощо.

Крім того, державне регулювання земельних відносин у сфері екології повинне передбачати: контроль і нагляд за виконан-

ням законів, постанов і розпоряджень у центрі і на місцях; попередження земельних правопорушень, пов'язаних з нераціональним використанням земель; експертизу зміни якості ґрунту; консервацію деградованих і забруднених сільськогосподарських земель. У разі виявлення нераціонального використання земельних ділянок чи використання їх не за цільовим призначенням, а також засобів, які призвели до погіршення земель, посадова особа, яка провадить державний контроль за використанням і охороною земель, має давати попередження з визначенням відповідного терміну для їхнього усунення. У разі повторного виявлення зазначених правопорушень винна особа повинна притягатися до адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Окремо слід згадати систему оподаткування за використання сільськогосподарських земель, яка є необхідним елементом економічного регулювання державою земельних відносин. Як вже згадувалося вище, середня ставка земельного податку на сьогодні є дуже мізерною, тому практично не відіграє жодної стимулювальної ролі в заохоченні до ведення господарської діяльності на селі. Тому становлення ставки податку за використання земель залежно від їх якості та місцеположення може бути стимулом до виробництва оптимальних обсягів продукції.

Слід нагадати, що такий принцип оподаткування сільськогосподарських товаровиробників на основі якості ґрунтів застосовується в США. На думку американських авторів, застосування бонітування ґрунтів при оцінці земель для оподаткування дозволяє найбільш справедливо нараховувати податкові ставки на землю [5]. Крім того, такий метод оподаткування найбільше подобається фермерам.

Водночас певну стимулювальну роль у використанні земель відіграють пільги щодо плати за землю. На даний час законодавство не передбачає механізму пільгового кредитування громадян та юридичних осіб, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель, хоча потреба у розробці такого механізму існує. На наш погляд, його основою повинно бути надання коштів державного бюджету на зворотній безоплатній або частково оплатній основі для здійснення заходів з використання і охорони земель.

У сфері раціонального використання та охорони земель також потребує вирішення проблема, яка стосується високого рівня розораності сільськогосподарських угідь. Загальновідомо, що високий рівень розораності сільськогосподарських угідь є негативним явищем, проте наукових підтверджень цього є недостатньо. У зв'язку із цим вважаємо за необхідне проаналізувати вплив рівня розораності сільськогосподарських угідь на вихід продукції сільського господарства з одиниці посівних площ в областях України. Зазначені розрахунки приведені у таблиці 2.

Отже, аналіз рівня впливу агрогосподарського і техногенного навантаження на земельну територію, показаний у таблиці 2 свідчить про відсутність чіткого взаємозв'язку між рівнем розораності областей України та виходом у них валової продукції сільського господарства на одиницю сільськогосподарських угідь.

Таким чином, напрошується закономірне зауваження про те, що великий відсоток розораності угідь аж ніяким чином не призводить до збільшення виробництва сільськогосподарської продукції. У той же час шкода від розорювання значних земельних наділів очевидна як в екологічному аспекті, так і в економічному, адже витрати на збільшення посівних площ не дають очікуваних результатів. Тому державна політика у сфері раціонального використання і охорони земель повинна бути спрямована на зменшення рівня розораності угідь, у першу чергу областей третьої та четвертої груп за рахунок тимчасового виведення сільськогосподарських угідь з обороту, раціонального чергування сівозмін та оптимізації посівних площ.

Оптимальне розміщення посівів сільськогосподарських культур повинно здійснюватися з урахуванням екологічної придатності

земель для відповідних культур. Визначення території масивів екологічно придатних земель для вирощування сільськогосподарських культур має проводитися за даними внутрішньогосподарської оцінки земельних ділянок, які характеризують не лише рівень продуктивності, а й ефективності використання земель. При цьому критерієм виділення таких масивів повинен бути прогнозний показник окупності затрат, який для різних умов розвитку виробництва має різну величину. Для умов конкретного господарства, виходячи з прогнозної урожайності кожної культури та окупності затрат, необхідно встановити мінімальне значення балу часткової економічної оцінки земель, вище якого землі вважаються екологічно придатними для вирощування окремих культур.

За величиною площ придатних земель для вирощування різних сільськогосподарських культур можна визначити оптимальну частку їх посівів. Остання розраховується за формулою:

$$V_{оп} = \frac{V * P_{нр}}{P_{заг}} \quad (1),$$

де $V_{оп}$ — оптимальна частка посівів культури на визначуваній території, %;

V — частка посівів культури, рекомендована для відповідної зони, %;

$P_{нр}$ — площа екологічно придатних земель на загальній території вирощування відповідної культури, %;

$P_{заг}$ — загальна площа екологічно придатних земель для вирощування відповідної культури вищестоящого рівня, % [2].

Такий підхід до прогнозування посівних площ покликаний створити оптимальні передумови для вирощування культур, коли більш інтенсивні культури розміщуються на більш цінних землях. Саме це забезпечить підвищення урожайності культур, економію затрат і виробництво конкурентоспроможної продукції. У свою чергу оптимізація посівних площ дасть можливість зменшити загрозливий рівень розораності сільськогосподарських угідь та покращити рівень їх охорони від руйнування.

ВИСНОВОК

Загалом, у напрямі функціонування системи ефективного економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель та забезпечення екологічної збалансованості землекористування необхідно:

— запровадити комплексну систему державних стандартів, норм і правил у сфері використання, охорони і відновлення земельних ресурсів;

— здійснити диференціацію та класифікацію заходів з охорони земель та екологічної стабілізації землекористування за різними ієрархічними рівнями (державний, регіональний, місцевий) та видами їх фінансування;

— розробити регіональні схеми формування екомережі для збереження ландшафтного біорозмаїття;

— провести консервацію деградованих, малопродуктивних та техногенно-забруднених земель;

— запровадити еталонні заповідники особливо цінних ґрунтів;

— зберегти природні водно-болотні угіддя, збільшити лісистість території;

— припинити вилучення особливо цінних земель, зокрема, сільськогосподарського призначення, для несільськогосподарських потреб;

— розробити спеціальні тематичні карти й атласи стану земель та їх використання [4].

Література:

1. Гарасим П.М. Ринок земель сільськогосподарського призначення: перспективи розвитку: [монографія] / П.М. Гарасим, О.Д. Гнаткович, С.Д. Смолінська. — Львів, 2008. — 184 с.

2. Гронська М.В. Розвиток інноваційно-орієнтованого землекористування: автореф. дис. канд. екон. наук / М.В. Гронська. — Миколаїв, 2007. — 16 с.

3. Кириленко І.Г. Актуальні питання ринку земель сільськогосподарського призначення / І.Г. Кириленко // Економіка АПК. — 2009. — № 3. — С. 44—46.

4. Колодійчук І.А. Земельні ресурси Карпатського регіону: проблеми використання, охорони і відтворення / І.А. Колодійчук, Р.Р. Білик [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2010_6/24_ZemR.pdf

5. Кучер О.О. Особливості охорони земель у США / О.О. Кучер // Землевпорядний вісник. — 2008. — № 1. — С. 53—38.

6. Пасхавер Б.Й. Ринок землі: світовий досвід та національна стратегія / Б.Й. Пасхавер // Економіка АПК. — 2009. — № 3 — С. 47—53.

7. Романович Р.А. Особливості функціонування аграрних підприємств регіону в умо-

вах трансформації земельних відносин [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=business_economic_science&id=4508&start=1

8. Солярчук Д.І. Роль ринку земель у поліпшенні організації їх раціонального використання / Д.І. Солярчук, А.Я. Сохнич, Ю.Д. Солярчук // Екологічні, технологічні та соціально-економічні аспекти ефективного використання матеріально-технічної бази АПК: Матеріали Міжнародного науково-практичного форуму, 17—18 вересня 2008 року. — Львів: Львів. нац. агроуніверситет, 2008. — 623 с.

References:

1. Harasym, P.M. (2008), Rynok zemel'sil's'kohospodars'koho pryznachennia: perspektyvy rozvytku [Market for agricultural land: prospects of development], Lviv, Ukraine.

2. Hrons'ka, M.V. (2007), "The development of innovation-oriented land tenure", Ph.D. Thesis, Global economy, Mykolaiv, Ukraine.

3. Kyrylenko, I.H. (2009), "Current issues of agricultural land markets", Ekonomika APK, vol. 3, pp. 44—46.

4. Kolodijchuk, I.A. and Bilyk, R.R. (2010), "Land resources in the Carpathian region: problems use, protection and reproduction", [online], available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2010_6/24_ZemR.pdf (Accessed 7 January 2014).

5. Kucher, O.O. (2008), "Features of land protection in the USA", Zemlevporiadnyj visnyk, vol. 1, pp. 53—38.

6. Paskhaver, B.J. (2009), "Land markets: international experience and national strategy", Ekonomika APK, vol. 3, pp. 47—53.

7. Romanovych, R.A. (2007), "Features functioning of agricultural enterprises in the region in terms of transformation of land relations", [online], available at: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=business_economic_science&id=4508&start=1 (Accessed 7 January 2014).

8. Soliarchuk, D.I. (2008), "The role of the land market in the improvement organization their rational use", Ekolohichni, tekhnolohichni ta sotsial'no-ekonomichni aspekty efektyvnoho vykorystannia material'no-tekhnichnoi bazy APK [Environmental, technological and socio-economic aspects of efficient use material and technical base AIC], Mizhnarodnyj naukovopraktychnyj forum, Lviv, Ukraine 17—18 September 2008.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2014 р.